

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Vzdělávací program

ÚVOD Z PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE DÍTĚTE

Autorky: Mgr. et Mgr. Šárka Morávková, Mgr. Alena Bartošková

Plzeň, listopad 2014

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons BY-NC: Uveďte autora – Nepoužívejte dílo komerčně – Mezinárodní licence 4.0

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

METODICKÝ MATERIÁL – OBSAH

1. Úvod z pedagogiky a psychologie dítěte	3
1.1 Dětství, charakteristika předškolního období	3
1.2 Vývoj dítěte předškolního věku	4
1.2.1 pohybový	4
1.2.2 řečový	6
1.2.3 kognitivní	7
1.2.4 emocionální	10
1.3 Dovednosti předškolního dítěte	11
1.4 Hra v předškolním věku	13
1.4.1 typy	14
1.4.2 dělení her	15
1.5 RVP PV	18

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

1. ÚVOD Z PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE DÍTĚTE

Přesto, že je text metodického materiálu určen pro pedagogy předškolních dětí, tedy pro odborníky na výchovu a vzdělávání těchto dětí, připomeneme si před textem zaměřeným na polytechnické vzdělávání některé skutečnosti vztahující se k pedagogice a psychologii dítěte předškolního věku.

1.1 DĚTSTVÍ, PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ

Dětství je považováno za nejdůležitější období v životě člověka. Má nesmírnou hodnotu, je třeba ho ochraňovat a respektovat. Je základním obdobím pro začátek učení a intelektuální vývoj dítěte. Je spjato s pohybem, neboť pohyb je pro dítě životní potřebou a má své nenahraditelné místo ve vývoji každého. Bez pohybu by dítě nemohlo poznávat, prožívat, radovat se a rozvíjet se.

Období dětství, které charakterizuje vývojovou etapu lidského jedince od narození po dospělost, zahrnuje mj. období předškolního věku. Toto období je v souvislosti se zaměřením uváděného vzdělávacího programu předmětem našeho zájmu.

Předškolní období je vymezeno věkem od tří do šesti/sedmi let věku dítěte. „Konec této fáze má individuálně rozličnou časovou lokalizaci, protože není určen jen fyzickým věkem, ale hlavně sociálním mezníkem, nástupem do školy.“ (Vágnerová, 1997, s. 107). Tato skutečnost je obecně považována za důležitý vývojový mezník.

Předškolní období bývá nazýváno věkem iniciativy. Jeho hlavní potřebou je aktivita, která většinou již mívá nějaký cíl. Dítě si samo vybírá, co bude dělat, přesto však často potřebuje ke své činnosti dopomoc, často musí být jeho aktivita okolím nějakým způsobem regulována. Díky vlastní iniciativě a potřebě prosazení se dítě více proniká do prostředí kolem sebe. Podle Heluse (2004) dítě díky rozvinutějším pohybovým schopnostem expanduje psychomotoricky, díky fantazii a nové kvalitě myšlení expanduje také duševně a konečně expanduje také sociálně, učí se novým normám.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

1.2 VÝVOJ DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Dětství je doba nesmírné aktivity tělesné i duševní. V dětství probíhá vývoj nejvýraznějším, nejrychlejším, nejbouřlivějším tempem. Probíhá nerovnoměrně, dochází při něm k „vývojovým skokům“. Přicházejí tzv. senzitivní období, tzn. období, kdy je dítě zvláště citlivé pro vnímání a chápání určitých jevů vnější reality, období, která jsou vhodná pro rozvoj některých předpokladů. Každé dítě se však vyvíjí individuálně, jeho vývoj je ovlivněn dědičností a prostředím, ve kterém žije.

Pro vývoj dítěte (nejen) předškolního věku je základem vnímání a pohyb. Správný pohybový vývoj je předpokladem pro správný vývoj řeči a myšlení.

1.2.1 Pohybový vývoj

Pohyb neodmyslitelně patří k životu, je nejvíce spojován s fyzickou stránkou člověka. Je projevem psychické aktivity, u dítěte propojuje všechny mentální činnosti s konkrétním pohybem. Pohyb je jednou ze základních životních potřeb dítěte, jeho prostřednictvím může dítě uspokojovat i potřeby další, jako například potřebu množství, kvality a proměnlivosti podnětů, potřebu sociálních kontaktů a vztahů, potřebu společenské hodnoty a uznání, identity, potřebu seberealizace. Pohyb má mj. vliv na poznávací procesy, na vztahy s okolím, na rozvoj tvořivosti, má stimulační vliv. Pohyb a pohybové aktivity jsou nejnápadnějším ukazatelem tělesného, ale i mentálního vývoje, jsou ukazatelem zdraví a radosti. Bez pohybu by se dítě nemohlo rozvíjet.

Připomeňme si některé pojmy související s pohybovým vývojem.

Pohybové schopnosti

Pohybové schopnosti představují soubor vnitřních předpokladů k pohybové činnosti, jsou dědičně determinované. Lze je rozdělit na kondiční a koordinační. Kondiční jsou nestálé, jejich úroveň rychle klesá. Jsou to síla, vytrvalost, rychlost a flexibilita. Koordinační pohybové schopnosti jsou stabilnější, je však nutné je déle trénovat. Takovou schopností je obratnost. Obratnost je podstatou učení se pohybovým dovednostem, lze ji označit jako

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

motorickou docilitu (Dvořáková, 2000). Je-li dítě obratné, má velmi dobré předpoklady ke zvládnutí pohybových dovedností. Obratnost lze rozvíjet a kladně ovlivňovat prakticky již od nejútlejšího věku.

Pohybové dovednosti

Pohybové dovednosti jsou naučené pohyby, které člověk dokáže prakticky realizovat. Předpokladem osvojení pohybových dovedností jsou pohybové schopnosti, tzn. vrozené předpoklady, které jsou při získávání pohybových dovedností podporovány zkušeností, stylem učení, motivací, opakováním apod. V závislosti na podmínkách mohou, ale nemusí být pohybové schopnosti rozvinuty. Záměrné kultivované působení na pohybové dovednosti a vytváření podmínek k jejich rozvíjení přispívá nejen k pohybovému rozvoji, ale k rozvoji celé osobnosti, neboť tělesná stránka a pohybová aktivita jsou součástí rozvoje mentálních funkcí a učení.

Pohybové dovednosti, které do určité úrovně a v určitém rozsahu zvládá každý člověk, jsou označovány pojmem základní motorika (zahrnuje hrubou motoriku, jemnou motoriku, grafomotoriku, oromotoriku / motoriku mluvidel, vizuomotoriku / motoriku očních pohybů). Rozvoj motoriky a motorických dovedností je podmíněn růstem a zráním nervové soustavy (z vnitřku) a je ovlivňován prostředím (z vnějšku).

Při získávání pohybových dovedností si dítě uvědomuje samo sebe, poznává své tělové schéma a učí se v něm orientovat, poznává prostor a učí se v něm orientovat, uvědomuje si a učí se vnímat intenzitu pohybu, má možnost prožívat a vnímat vzájemné vztahy věcného i sociálního charakteru. Pozitivní vliv získávání pohybových dovedností má proto nezastupitelné místo.

Osvojování si pohybových dovedností, v našem případě například manipulace náčiním, náradím nebo různými pracovními pomůckami, se uskutečňuje motorickým učením. Jde o specifický typ učení, který probíhá u každého dítěte individuálně a různě dlouho. Roli hrají dosavadní zkušenosti a dovednosti dítěte, úroveň motoriky, zájem o činnost.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Motorické učení má tři fáze, které se projevují změnami v aktivitě centrálního nervového systému a v charakteru a kvalitě pohybové odpovědi. V první fázi, ve fázi generalizace, dítě provádí nekoordinované pohyby, k učení potřebuje motivaci, instrukci, pomoc a korekci vnější zpětnou vazbou. Fáze druhá, fáze diferenciací, přináší postupnou souhru pohybů. Dítěti stačí slovní podpora, motivace, zpětná vazba. Ve fázi třetí, ve fázi automatizace, je dítě schopno provádět koordinovaný pohyb, k jehož provedení mu postačuje vnitřní zpětná informace (Dvořáková, 2000).

Jemná motorika je spojena se schopností naučit se zacházet s nejrůznějšími předměty, naučit se s nimi manipulovat. Vyvíjí se v součinnosti s vývojem tzv. laterality ruky, je závislá na rozvoji zrakového vnímání. Má význam pro duševní vývoj dítěte, pro rozvoj jeho poznávacích schopností. Pomocí ruky dítě svět poznává a také mění.

Jak jsme si již uvedli, motorika jako celková pohybová schopnost člověka úzce souvisí s rozvojem řeči a myšlením, má podstatný význam pro celý duševní vývoj člověka. Má zvláštní význam při budování vědomí blízkého okolního světa, vlastního těla, vlastního já. Psychika a motorika jsou neoddělitelnými součástmi vývoje člověka, neustále se ovlivňují. Bez dostatečného pohybu by byl duševní vývoj deformován, neboť mnohé psychické aktivity se uplatňují na základě pohybu.

1.2.2 Řečový vývoj

V předškolním věku se řeč stává hlavním dorozumívacím prostředkem dítěte. Během tohoto období se zdokonalují jeho řečové schopnosti, a to jak obsahově, tak i formálně.

Ve třetím roce se vývoj řeči dostává do stadia *logických pojmů*, kdy slovo má určitý význam, zapojuje se zde abstraktní myšlení a zobecňování. Kolem věku tří a půl roku přichází období druhých otázek – *Proč je to? Kdy?* Slova spojená s konkrétními jevy se pomocí abstrakce, zevšeobecňování, stávají slovy s určitým významem. Na přelomu třetího a čtvrtého roku nastupuje stadium *intelektualizace řeči*. Dítě je schopno se domluvit i mimo domácí prostředí. Po celou tuto dobu probíhá upřesňování obsahu slov, gramatických forem, zkvalitňuje se řečový projev, roste slovní zásoba atd.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Při charakteristice řečového vývoje můžeme vycházet i z vývoje jazykových rovin.

Tak např. *foneticko-fonologická rovina* vypovídá o formální stránce řeči. Většina dětí na počátku této vývojové fáze nedovede ještě z různých důvodů (např. nezralost v oblasti sluchové diferenciaci, nezralost v oblasti motoriky mluvidel, nedostatečná řečová stimulace ze strany rodičů) správně artikulovat. Zpravidla se řečový projev během předškolního období spontánně nebo za pomoci logopedické intervence upraví.

Lexikálně-sémantická rovina vypovídá o pasivní a aktivní slovní zásobě. Aktivní slovní zásoba bývá u tříletého dítěte cca 1000 slov a u dítěte šestiletého 2500–3000 slov.

Po čtvrtém roce věku dítě zpravidla užívá všechny slovní druhy, vedle souvětí souřadných tvoří i souvětí podřadná. V tomto případě máme na mysli *morfologicko-syntaktickou rovinu*. Řečový projev bývá na počátku předškolního období dysgramatický, ke konci předškolního období by však již neměl vykazovat nápadnější gramatické odchylky.

Pragmatická rovina jazykových projevů představuje uplatňování řečových kompetencí v běžném životě. Vývoj řeči napomáhá ke snaze navazovat a udržovat rozhovor s lidmi v okolí, rozšiřovat poznatky o sobě (šestileté dítě umí sdělit jméno, věk, bydliště) a o přírodě, o světě věcí a lidí. Prostřednictvím řeči dítě reguluje své chování a vyjadřuje své pocity nejprve hlasitým komentářem, který nepotřebuje žádné posluchače, později (asi od čtyř nebo pěti let) vnitřní řečí.

1.2.3 Kognitivní vývoj

a) Vnímání (percepce)

Vnímání je schopnost a dovednost smyslů pociťovat a uvědomovat si vnější i vnitřní podněty. Nejvíce informací získáváme *vnímáním zrakovým* (asi 80 %).

Na začátku předškolního období pozorujeme, že dítě vnímá spíše globálně. Až na jeho konci narůstá schopnost diferencovaného vnímání.

Na počátku předškolního období se u dítěte stále více rozvíjí konkrétní vizuální představy. Dítě rozpoznává nové věci, začíná si uvědomovat vztahy a zákonitosti mezi nimi (např. ví, že

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

stromy rostou vzhůru, lidé chodí po nohou). Vnímání symbolických tvarů je pro děti předškolního věku náročné z důvodu abstraktnosti. Postupně, přes vnímání detailů, se učí tvary označovat, popisovat, reprodukovat v kresbě, aby kolem sedmého roku dokázalo abstraktní figury vnímat strukturalizovaně celostně.

Vnímáním časového sledu máme na mysli jednak vnímání následnosti jevů, jednak rozlišování minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Schopnost vnímat následnost jevů se u dítěte vyvíjí již od narození (po křiku následuje zájem matky). Vnímání času se dítě učí prostřednictvím rytmu dne (den–noc, ráno–poledne–večer), kdy postupně začíná chápat, že činnosti mají svoji posloupnost. Počátky dovednosti orientovat se v čase se u dítěte projevují kolem třetího roku. Delší časové úseky dítě zatím nevnímá, představu časové vzdálenosti ještě nemá, i když se těší např. na Vánoce, na narozeniny nebo na jiné dny, které bývají spojeny se silnějšími emocionálními zážitky (Pokorná, 2001). V šesti letech zpravidla dítě chápe následnost dnů v týdnu. Názvy jednotlivých dnů, jak jdou za sebou, vyjmenuje již dříve, ale představit si, co je právě za den, jaký den byl včera a jaký bude zítra, umí až před vstupem do školy. Postupně se dítě začíná orientovat i v ročních obdobích a v uplývání roku.

Prostorové vnímání je závislé na jednotlivých smyslových oblastech, přičemž nesmíme opomenout oblast taktilní (hmatové, dotykové vnímání) a vestibulární (vnímání polohy a pohybu). Celkově má percepce vliv na motoriku, bez níž by se prostorová orientace nemohla rozvíjet.

Prostorové vnímání úzce souvisí s pojmem tělové schéma (TS). Pojem není jednotně chápán a definován. Lze uvést, že jde o soubor vnitřních představ, které zahrnují informace o částech těla, o vzájemných vztazích mezi částmi těla a o možnostech aktivity. Zahrnuje i orientaci na vlastním těle, ve stavbě těla. Utváření tělového schématu je proces individuální, vývojově ovlivněný. Probíhá na základě zkušeností v interakci mezi jedincem a okolním světem. Jak se rozvíjí vnímání tělesného schématu, vidíme např. u tříletého dítěte, které se začíná samo oblékat, umývat, česat apod. a během předškolního období tyto činnosti týkající se sebeobsluhy zdokonaluje.

Vývoj prostorové orientace začíná u dítěte předškolního věku ve směru vertikálním (nahore–dole), následuje směr předozadní (vpředu–vzadu) a horizontální (nad–pod). Šestileté dítě rozlišuje pojmy první, poslední, předposlední, hned před, hned za atp.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Na konci předškolního období je dítě schopné označit základní části těla, pravou a levou končetinu, umístit předmět podle instrukce vpravo nebo vlevo na ploše.

b) Pozornost

Pozornost je zaměřenost vědomí na určitý podnět, objekt, děj či cíl. Může být neúmyslná/bezděčná nebo úmyslná/záměrná. Pozornost je ovlivněna vnitřními faktory (např. zájmem, potřebami) a faktory vnějšími (motivací, silou podnětu). U dětí předškolního věku dochází v souvislosti s dozráváním centrální nervové soustavy k rozvoji záměrné pozornosti, a zejména koncentrace pozornosti. Záměrná pozornost se formuje u činností, které jsou pro předškolní věk charakteristické, tzn. u her. Schopnost koncentrace je však pouze krátkodobá.

c) Paměť

V předškolním věku dochází k intenzivnímu rozvoji paměti, což úzce souvisí se zlepšující se schopností koncentrace pozornosti. Na počátku předškolního období je pro paměť typická emotivnost a bezděčnost. Teprve v jeho druhé polovině se objevují první náznaky úmyslného zapamatování. Dítě je schopno pamatovat si i podněty, které se ho citově nijak nedotýkají. V počátku období převažuje paměť krátkodobá, až ke konci období se rozvíjí i paměť dlouhodobá. Protože dítě nedokáže ještě proniknout do podstaty mnohých okolních věcí a unikají mu vnitřní logické souvislosti, převažuje u něj paměť mechanická nad logickou. Dobrou paměť dítě vykazuje ve spojení se zrakovým vnímáním (pexeso) a s řečí (reprodukce říkanek, básniček a písniček).

d) Myšlení

Myšlení dítěte předškolního věku je egocentrické, vázané na aktuální situaci a na vnější znaky, je prelogické, velmi málo flexibilní, vázané na subjektivní dojem, je názorné, intuitivní. Dítě je přesvědčeno, že svět je takový, jaký ho vidí, jaký se mu jeví, a že všichni

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

ostatní myslí jako ono samo. Realitu směšuje s fantazií, přizpůsobuje si ji vlastním potřebám, interpretuje ji tak, aby pro něj byla srozumitelná. Táhne k vlastním a jednoduchým závěrům, názorům druhých nepřikládá význam, nedostatečně si je uvědomuje. Jevům dává magické vysvětlení, oživuje neživý svět, polidšťuje. Asi ve čtyřech letech dochází v myšlení dítěte k přechodu z úrovně předpojmového (symbolického) myšlení na vyšší úroveň, tj. myšlení názorové/názorné, předoperační (intuitivní). Dříve dítě užívalo slov jako předpojmů (napůl ještě vázaných na individuální předměty, napůl již směřujících k obecnosti), nyní již uvažuje v celostních pojmech, které vznikají na základě vystižení podstatných podobností. V myšlení se začíná objevovat komplexní přístup.

1.2.4 Emocionální vývoj

Předškolní věk je doba aktivity v sebezpozování. Projevy dítěte v oblasti emocionálního prožívání jsou charakteristické velkými výkyvy (dítě se směje, najednou pláče, zlobí se). Jeho prožitky jsou intenzivní, emocionální reakce navenek sice silné, uvnitř však spíše povrchní. Hluboké emoce mívají krátký průběh, rychle odeznívají.

Dítě přebírá postoje, hodnocení a reakce dospělých v různých situacích, učí se reagovat na podkladě vzorů. Jeho sebepojetí se tedy vztahuje k tomu, jaké postoje a hodnocení vzhledem k němu uplatňují dospělí/okolí. Závislé je i na vývoji sociálních kontrol (společenských norem a hodnot), které si na základě zákazů a příkazů dospělých vytváří a které dále usměrňují jeho chování. Ke konci předškolního období se pak u dítěte projevuje pocit viny, který dítě prožívá, když nějaké pravidlo poruší. Pocit viny je považován za důležitý vývojový mezník.

V předškolním věku dítě začíná navazovat vztahy i mimo rámec rodiny. Důležitý je zejména kontakt s jinými dětmi. Dítě se učí prosociálnímu chování, tzn. spolupracovat, pomáhat druhým, podřídit se nebo naopak druhé vést, řešit konflikty. Postupně se u něj vyvíjí emoční porozumění druhým.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

1.3 DOVEDNOSTI PŘEDŠKOLNÍHO DÍTĚTE

Motorické dovednosti:

- zlepšují se dovednosti hrubé i jemné motoriky, pohyby jsou přesnější, účelnější, plynulejší a koordinovanější
- dítě je hbitější, u čtyřletého se utvářejí základy sportovních činností – dokáže dobře napodobovat sportovní aktivity, na konci předškolního období dítě zvládá jízdu na koloběžce, na kole, na lyžích, na bruslích, plavání, kopání do míče, hází horním obloukem, umí zamířit na cíl, hází a chytá i malé míčky, vyleze a sleze po žebříku, prolézá překážky, přeskočí překážku po rozběhu odrazem snožmo i odrazem jedné nohy, zvládne delší stoj na jedné noze, skáče snožmo z vyvýšené plochy, dělá kotoul
- rozvíjí se jemná motorika (je však značně determinována osifikací ruky, která bývá dokončena až kolem sedmi let), což se odráží především ve hře a sebeobslužných činnostech – samostatně se obleče, udržuje hygienu, stoluje, umí se obsloužit, zavazuje tkaničky, uklízí a skládá si věci, pomáhá při jednoduchých pracích

Grafický projev:

- tříleté dítě dokáže napodobit různý směr čáry (vertikální, horizontální, kruhový), napodobí křížek, objevují se počátky obsahové kresby (např. sluníčko)
- ve čtyřech letech obkresluje čtverec, rozšiřuje se obsahová kresba (hlavonožec, kytička apod.), kreslení předchází určitá představa, která však v průběhu vlastní činnosti může být změněna
- v pěti letech je schopno napodobit obdélník a trojúhelník, tiskacími písmeny opsat vlastní jméno, kresba pětiletého dítěte už odpovídá původní představě, znázorněný člověk má již všechny nejdůležitější části těla
- v šesti letech dokáže dítě napodobit kosočtverec, postavu i jiné téma nakreslí detailně a proporčně mnohem dokonaleji

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Řečové dovednosti:

- ve třech letech rozumí některým předložkám, chápe některé vztahové pojmy (např. větší–menší, delší–kratší, nahoru–dolů, lehčí–těžší), pojmenuje některé základní barvy, určí funkci běžných předmětů, odpoví na jednoduché problémové otázky
- ve čtyřech letech určí obrázky/předměty podle užití, rozumí názvům kategorií (co je či není hračka, nádobí), definuje jednoduché pojmy (např. „Co je to stůl?“)
- v pátém až šestém roce chápe pojmy vpravo–vlevo, rozumí některým časovým pojům, chápe pojmy stejný–jiný, vysvětlí jednoduché rozdíly mezi známými věcmi
- v šesti až sedmi letech vysvětlí podobnosti pojmů (v čem jsou si podobné?)

Dovednosti v oblasti zrakového vnímání:

- ve třech letech pozná schematickou kresbu, nedokončený obrázek, najde detail na obrázku, určuje odlišný prvek mezi ostatními
- ve čtyřech letech přiřazuje prvky podle tvaru (např. geometrické tvary, tvary písmen, číslic), dokáže napodobit jednoduchý vzor (např. dodržuje střídání kuličky, hranolku)
- v pátém a šestém roce pozná rozdíly v poloze a orientaci tvarů (pravolevé i vertikální), dokáže napodobit složitější vzorec (střídání 3–4 prvků)

Dovednosti v oblasti sluchového vnímání:

- ve třech letech rozumí otázkám Kdo?, Co?, Kde?
- v pátém až šestém roce určuje první hlásku ve slově, pozná jemné rozdíly hlásek
- šestileté dítě pozorně vyslechne pohádku, příběh, vyprávění; dobře se soustředí na určitý sluchový podnět, v rozhovoru se soustředí na hlas druhé osoby; rozlišuje jednotlivé hlásky, délku slabik ve slově, napodobuje jednoduchý rytmus

Dovednosti v oblasti řešení problémů:

- ve třech letech třídí předměty podle barvy nebo tvaru
- ve čtyřech až pěti letech určuje kategorie (hračky, jídlo, oblečení), najde předmět, který do skupiny ostatních nepatří

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

- v pěti až šesti letech uspořádá obrázky podle logické posloupnosti, určí nebo doplní chybějící detail na předmětu či obrázku

U dětí předškolního věku je nejučinnějším nástrojem k rozvoji kompetence k řešení problémů správná volba her, které dítě nejen zaujmou, ale i rozvinou jeho další schopnosti a dovednosti.

Vizuoprostorové a konstruktivní dovednosti:

- ve třech letech napodobí most z kostek, složí jednoduchý obrázek ze dvou částí
- ve čtyřech letech napodobí složitější symetrické stavby z kostek (zeď), složí obrázek ze 3–4 částí
- v pěti letech napodobí stavbu brány
- v šesti letech napodobí asymetrické stavby (pyramidu, schody)

Početní dovednosti:

- ve třech letech rozumí pojmům jeden/málo/hodně, zná názvy čísel (s chybami říká číselnou řadu)
- ve čtyřech až pěti letech porovnává množství (více, méně, stejně), tvoří se základ pojetí počtu
- v pěti až šesti letech určí počet prvků do 10 (odpočítá), s názorem zvládne jednoduché početní operace (např. 2 prsty a 2 prsty)

1.4 HRA V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Předškolnímu věku se říká „věk hry“. Hra je pro vlastní předškolní věk charakteristickou a nejpřirozenější činností dítěte, je hlavní náplní života dítěte. Jde o činnost, která člověka provází odjakživa, je jazykem dětství, dorozumívacím prostředkem, kterým dítě sděluje o sobě. Pro dítě je hra základní psychickou potřebou, podporuje jeho psychickou rovnováhu, klid, vyrovnanost. Je cestou k poznávání okolního světa. Dítě jí naplňuje svobodně a nezávisle svůj volný čas, hra mu přináší radost, zábavu, vzrušení, uspokojení. Je to

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

spontánní improvizovaná činnost, ke které je dítě přitahováno silou vlastního zájmu. Ve hře dítě promítá svoje přání, touhy, potřeby, vyjadřuje emoce, hra nám napovídá, o čem a jak dítě přemýšlí, pomáhá dítěti učit se, přijímat různé role, vzorce chování. Podle Piageta (1997) prostřednictvím hry dítě přijímá informace a vlastním přizpůsobováním se, zpracováváním získaných informací a reagováním u něj dochází k intelektuálnímu vývoji. Hra dítěti pomáhá organizovat a plánovat si činnosti, orientovat se ve světě, rozvíjí jeho socializační a komunikační schopnosti. Podle toho, na co, jak a s čím si dítě hraje, můžeme poznat, co o svém okolí ví, co si myslí. Dítě si v předškolním období hraje velmi intenzivně, s vážností, denně až 9 hodin. Hra je proto nezbytnou podmínkou pro jeho zdravý vývoj.

Vývoj hry probíhá u dítěte podle jasných zákonitostí. Stejně jako psychické funkce má své vývojové mezníky, tj. vývojová stadia, která bývají individuální a jejichž naplnění dítě dosáhne buď plynule, hladce, nebo náhle, skokem. Důležité je vědět, které konkrétní operace, funkce, činnosti či aktivity jsou pro každý vývojový mezník, pro každé stadium, typické, charakteristické. Mezi ukazatele stupně vývoje hry patří například samostatnost, soustředěnost, zastoupení jednotlivých druhů her, jejich obsahová náplň, bohatost hry a tvořivost dítěte při hře.

1.4.1 Typy her

V kategorii komplexněji vymezeného předškolního věku, tzn. od narození do nástupu do školy, rozlišujeme období **senzomotorické hry** trvající od 6 měsíců do 1,5 roku až 2 let a období **symbolické hry** pro věk od 2 do 7 let. Senzomotorická hra zahrnuje období různých manipulací, jsou v ní zahrnuty nejen vnímání a vjemy, ale i „kořeny myšlení a rozvoj inteligence“ (Kofátková, 2005, s. 14). Senzomotorická hra předchází vzniku aktivní řeči, představ, určitému propojení vlastního myšlení a chování. V symbolické hře, která znamená „vrchol dětské hry“ (Kofátková, 2005, s. 14), by dítě mělo být postupně schopno porozumět hrovým situacím, oddáleným představám (například si za 2 hodiny vzpomenout, co předcházelo), měla by se začínat rozvíjet řeč na úrovni symbolického chápání (dítě začíná přijímat hračku jako symbol něčeho), měly by se objevovat kresebné projevy, obrazné

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

představy, tzn. přítomnost fantazie, až nakonec samotná symbolická neboli fiktivní hra. V této fázi by dítě mělo být schopno napodobovat chování určitých lidí, jejich činnost. Symbolická hra odstraňuje komunikační bariéry, pomáhá získávat zkušenost se sociálními rolemi a plnit dětská přání.

1.4.2 Dělení her

Hru můžeme dělit podle různých hledisek. Nejprve si uvedeme dělení her z pohledu sociálních interakcí, sociálních vztahů.

Do tří let si dítě hraje nejčastěji **samostatně**. Orientuje se na svůj prožitek, má pouze svůj záměr, své tempo, ke spolupráci není zralé. Pozoruje však hru druhých, někdy napodobuje chování, které vidí.

Paralelní hra – objevuje se před 3. rokem, mezi věkem 3–3,5 roku je nejtypičtější. Děti si hrají vedle sebe, ale každé samostatně, vyhledávají jen blízkost vrstevníka. Vyskytuje se sledování hry druhého, možnost inspirace situací, kterou dítě vidí, ale nastává také i situace konfliktu (dítě například není schopno půjčit hračku nebo ji bere druhému), která bývá důsledkem zájmu a iniciativy. Postupně se hra „vedle sebe“ mění na hru s dětským partnerem.

Sdružující hra – navazuje na paralelní hru, když si děti kolem 4. roku začínají rozumět, začínají být schopné se domluvit a nacházet společná herní témata, hrají si „na něco“. Přesto však ve hře hrají roli každý sám za sebe, a tak se může objevit více stejných rolí (například více řidičů, kuchařek). V tomto typu hry bývá konfliktů minimálně.

Kooperativní hra – v předškolním věku jde o vrcholnou fázi partnerské hry, dítě v ní má potřebu uplatňovat vzájemné vztahy. Předpokladem je schopnost komunikovat a porozumět druhému. Ve hře nemusí vždy jít o projevy sympatií, ale o domluvu, kompromis, hledání shody, výměnu názorů. Při kooperativní hře si děti rozdělují role, každé z dětí se společného projektu nějak účastní a přispívá svým osobitým dílem. Schopnost kooperativní hry se u různých dětí projevuje v různé míře, u některých se objeví až v pozdějším věku.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Jiné dělení je možné podle charakteristických projevů dítěte při hře.

Manipulační hra – patří do období batolecího věku (1–3 roky), ale můžeme ji zaznamenat ještě u dítěte tříletého, zejména při hře konstruktivní. Manipulační hru je třeba rozlišovat od nahodilého manipulování. Při manipulační hře má dítě záměr, vyvíjí snahu, chce něco prozkoumat, s něčím nějak zacházet, ověřovat si se zaujetím svoje pohybové dovednosti. Tato hra představuje „volnou spontánní hrovou činnost“ (Kotátková, 2005, s. 28). Do manipulační hry patří neustálé zkoušení zvuků předmětů, iniciace a sledování pohybů, zkoumání vlastností předmětů a jejich složení. Manipulační hra je doprovázena silnou zaujatostí dítěte, radostí, neochotou s hrou přestat, touhou vracet se k ní a neustále ji opakovat. Ve druhé polovině batolecího období se manipulační hra začíná měnit ve hru konstruktivní, resp. v počáteční formy hry konstruktivní.

Konstruktivní hra – je typická pro věk 3–6 let, týká se obou pohlaví, dítě v ní sleduje určitý záměr a snaží se o dosažení výsledku. Konstruktivní hra má svoje zákonitosti. Nejprve jde o náhodnou činnost, kterou dítě po dokončení pojmenuje, pak o tvoření s vyřčeným záměrem, který se však během procesu několikrát změní, dalším stupněm je sdělení záměru se snahou ho dokončit, až nakonec sdělení záměru se skutečnou realizací. V oblasti konstruktivní hry je třeba si všimnout realizačních fází. První z nich je vertikální a horizontální řazení, další jsou složitější stavby (po 3. roce dítě například tvoří průjezd, kolem 4. roku ohrádky), po 5. roce stavění do výšky a tvoření stěn, líbivých detailů, složitějších konstrukcí. Kolem 6. roku se dítě snaží stavbu zastřešit, opravuje ji, zdokonaluje, staví složitější celky. Často se snaží stavět podle návodů. Konstruktivní hra přináší dítěti rozvoj myšlení a strukturace kroků, rozvoj představivosti, fantazie, pozornosti, přesnosti, vytrvalosti, motorických dovedností, přispívá k překonávání překážek, nabízí uspokojení z výsledků práce. Do konstruktivní hry patří nejen trojrozměrné stavby, ale i konstrukce plošné. Těmi jsou kresba a veškeré výtvarné aktivity.

Tematická hra – bývá nazývána také **námětová, na role**. Děti v ní napodobují činnost dospělých lidí ze sociálního prostředí, ve kterém žijí. Vyvíjí se v druhé polovině batolecího období z napodobivé hry, je doplňována o vlastní představy. Jde o hru „na něco, na někoho“. Je hodně spojována se skupinovou hrou, dětem přináší pocit uspokojení, jde v ní o společné dětské sdílení, „svůj svět“. Schopnost vstoupit do role se u dítěte objevuje kolem 4. roku a zpočátku je hodně vázána na vnější znaky (čepičky, oblečení, další pomůcky). Kolem

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

5. roku je dítě schopné se hlouběji dostat do podstaty role, v 6 letech je pak schopno souhry rolí, tedy účastnit se společné hry, kdy více dětí má různé role. Námětová hra předpokládá rozvinutou schopnost představivosti a fantazie a schopnost komunikovat s druhými (Koťátková, 2005).

Pohybová hra – vychází z přirozené dětské potřeby pohybu, z přirozené pohybové experimentace. Dítě prozkoumává možnosti svého těla, svoje pohybové dovednosti. Kolem 3. roku spíše jen napodobuje (nejčastěji pohyb zvířat, lidí), postupně pak přidává snahu o pohybovou tvořivost a improvizaci. Typické bývá běhání dokola. Kolem 4. roku si dítě začíná vytvářet vlastní pravidla pohybové hry, rádo se seskupuje a pohybuje s ostatními dětmi. V 5. roce má snahu vlastní pravidlo sdělit a vyžadovat ho od ostatních, začíná se zajímat o kolo, sáně, lyže atp. V 6 letech se začíná přizpůsobovat pravidlům společným, vyhledává a vyžaduje je, začíná svoje pohybové výkony srovnávat s druhými.

Didaktická hra – není chápána jako hra volná, ve které si dítě samo stanovuje záměr, cíl, postup, spoluhráče. Jde o hru, ve které přebírá vedoucí roli pedagog či osoba, která stanoví záměrný pedagogický cíl, kroky k řešení. Tato osoba je supervizorem, do hry může vstupovat, může její průběh ovlivňovat. Cílem didaktické hry je rozvoj a utváření konkrétních dovedností dítěte. Didaktické hry rozvíjejí schopnosti dítěte, jeho představivost, logické myšlení, chápání prostoru, času, počtu, učí ho respektovat daná pravidla atd.

Další typy dělení her:

- podle schopností, které hry rozvíjejí (smyslové, pohybové, intelektové a speciální)
- podle typů činností při hře (napodobovací, dramatizující, konstruktivní a fiktivní)
- podle místa, kde si děti hrají (interiérové a exteriérové)
- podle věku dětí (hry kojenců, batolat, předškoláků, ...)
- podle počtu hráčů (individuální, párové, skupinové)
- podle pohlaví (chlapecké, dívčí)

Z hlediska organizačního můžeme hry dělit na hry volné či tvořivé a na hry s pravidly.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

1.5 RVP PV

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) je základním pedagogickým dokumentem, jímž stát stanovuje požadavky na výchovu a vzdělávání v mateřské škole. Otevírá cestu celoživotnímu rozvoji a učení, vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro vzdělávání dětí předškolního věku v institucích zařazených do sítě škol a školských zařízení. RVP PV vymezuje závazný rámec předškolního vzdělávání, elementární vzdělanostní základ, na který může navazovat základní vzdělávání. Pojem *předškolní vzdělávání* v sobě podle RVP PV zahrnuje aspekty výchovné i vzdělávací, týká se zajištění zdravého rozvoje a prospívání každého dítěte, jeho učení, socializace i společenské kultivace. RVP PV určuje společný rámec předškolního vzdělávání a zároveň poskytuje podmínky k tvorbě a realizaci vlastních školních vzdělávacích programů.

RVP PV stanovuje mj. pojetí a cíle předškolního vzdělávání (cíle v podobě záměrů a výstupů), vzdělávací obsah, vzdělávací oblasti, podmínky předškolního vzdělávání, vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí mimořádně nadaných. Jako odpovídající metody a formy v předškolním vzdělávání doporučuje prožitkové a kooperativní učení hrou a činnostmi dětí, situační učení, spontánní sociální učení. Ke a při vzdělávání dětí má být uplatňován integrovaný přístup, tzn. dětem má být vzdělávací obsah zprostředkován v přirozených souvislostech, vazbách a vztazích. V roce 2012 byl RVP PV doplněn o materiál „Konkretizované očekávané výstupy“, který rozpracovává a zpřesňuje jednotlivé očekávané výstupy v rámci vzdělávacích oblastí RVP PV.

„Záměrem předškolního vzdělávání je rozvíjet každé dítě po stránce fyzické, psychické i sociální a vést je tak, aby na konci svého předškolního období bylo jedinečnou a relativně samostatnou osobností, schopnou (kompetentní, způsobilou) zvládat, pokud možno aktivně a s osobním uspokojením, takové nároky života, které jsou na ně běžně kladeny (zejména v prostředí jemu blízkém, tj. v prostředí rodiny a školy), a zároveň i ty, které ho v budoucnosti nevyhnutelně očekávají.“ (RVP PV, 2006, s. 11)

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Současné pojetí předškolní výchovy dává velký prostor přirozenému přístupu k dítěti a respektování jeho individuality. Organizace života v mateřské škole umožňuje dítěti uspokojovat jeho potřeby, využívat přirozenou dětskou aktivitu. Pedagogové mohou uplatňovat svoji kreativitu, mají veškeré možnosti k vybudování vztahů založených na důvěře, otevřenosti, respektování a partnerství. Obsah řízených činností a aktivit, tzn. cílené, systematické a smysluplné rozvíjení znalostí, dovedností a vědomostí dětí, však dnes jednoznačně závisí na osobnosti každé jednotlivé učitelky.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

Použitá literatura a literatura k samostudiu, elektronické zdroje:

- BRIERLEY, J. *7 prvních let života rozhoduje*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-484-2.
- DVOŘÁKOVÁ, H. *K některým problémům tělesné výchovy v současné mateřské škole*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7178-497-7.
- DVOŘÁKOVÁ, H. *Tělesná výchova v Rámcovém programu: Základní motorika*. Praha: UK PedF SVI, 2001. ISBN 80-7292-067-6.
- HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 232 s. ISBN 80-7178-880-0.
- KOŤÁTKOVÁ, S. *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2005. ISBN 80-247-0852-3.
- KOŤÁTKOVÁ, S. *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. ISBN 978-80-247-1568-1.
- KOLLÁRIKOVÁ, Z. *Předškolní a primární pedagogika*. Praha: Portál, 2001.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X.
- OPRAVILOVÁ, E., GEBHARTOVÁ, V. *Jaro v mateřské škole*. Praha: Portál, 1998. Kurikulum předškolní výchovy; díl 1. ISBN 80-7178-210-6.
- OPRAVILOVÁ, E., GEBHARTOVÁ, V. *Léto v mateřské škole*. Praha: Portál, 1998. Kurikulum předškolní výchovy; díl 2. ISBN 80-7178-245-9.
- OPRAVILOVÁ, E., GEBHARTOVÁ, V. *Podzim v mateřské škole*. Praha: Portál, 1998. Kurikulum předškolní výchovy; díl 3. ISBN 80-7178-267-X.
- OPRAVILOVÁ, E., GEBHARTOVÁ, V. *Zima v mateřské škole*. Praha: Portál, 1998. Kurikulum předškolní výchovy; díl 4. ISBN 80-7178-268-8.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: TECHMANIA – NOVÁ DIMENZE polytechnického vzdělávání pro učitele a ředitele MŠ, reg.č.: CZ.1.07/1.3.00/48.0144

PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 1997. ISBN

80-71781-460.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0877-4.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7814-488-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VÍTKOVÁ, M. (ed.). *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-85931-51-6.

POKORNÁ, V. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-570-9.

http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/konkretizovane-ocakavane-vystupy-rvp-pv>